

DOMAGOJ VIDOVIĆ

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
dvidovic@ihj.hr

TOPONIMIJA ZAPADNOGA DIJELA POPOVA

U radu se na temelju terenskoga istraživanja obrađuje oko 330 toponimnih različenica u zapadnome dijelu Popova. Navedeno je područje bilo izloženo velikim migracijama stanovništva zbog kojih su u 16. stoljeću posve iseljena naselja Doljani i Velja Vas, a tijekom Domovinskoga rata i Vjetrenik. U mjesnoj se toponimiji osobito ogleda važnost mjesta na kojima se nalazi voda (osobito u brdskim predjelima) te u njoj nahodimo prežitke dalmatskoga supstrata (npr. *Mjendeline*, *Pučine*, *Stoni*, *Žukove bare*). Od adstratnih je slojeva najzastupljeniji turski koji se odrazio čak i među toponimijskim metaforama (npr. *perčín* 'šiljato brdo'). Zbog čestih je i obilnih migracija i velik dio toponima koji pripadaju temeljnomu hrvatskom jezičnom sloju mjesnomu pučanstvu posve neproziran (npr. *Javič*, *Velja Vas*).

1. Uvod

Ovim je radom obuhvaćena toponimija zapadnoga dijela Popova, područja na granici Hrvatske te Bosne i Hercegovine u neposrednome dubrovačkom zaleđu. Zapadni dio Popova razmjerno je rijetko naseljeno područje čak i u odnosu na ostatak Općine Ravno u kojoj gustoća stanovništva iznosi manje od tri stanovnika po četvornome kilometru. Zapadno Popovo obuhvaća tek dva stalno naseljena sela – Dobri Do i Turkovići, naselje Vjetrenik (koje je raseljeno tijekom Domovinskoga rata), Doljane i Velja Sela – dva naselja koja su raseljena najkasnije u 17. stoljeću (Doljani i Velja Sela) – te rubne (i danas nenastanjene) dijelove naselja Glumina i Hutovo koji pripadaju Zažablju¹. Većina je naselja smještena južno od Trebišnjice, bilo uz obod Popovskoga polja (Turkovići i Velja Sela), bilo na visoravnima u neposrednome zaleđu Popovskoga polja (Dobri Do). Negdašnje pak naselje Doljani smješteno je na sjevernoj strani Popovskoga polja uz ponor Doljašnicu, a Vjetrenik na putu koji iz Gornjega Hrasna vodi prema Popovu. Život

¹ Zažapski dio Glumine i Hutova obrađen je u monografiji *Zažapska onomastika* (Vidović 2014).

je pak uz Popovsko polje Turkovićanima odredio ribolov kao temeljno zanimanje tijekom zime kad poljodjelski radovi zamru. U selima u dubljemu zaleđu Popovskoga polja temeljno je zanimanje mjesnoga pučanstva stočarstvo.

U povijesnim su vrelima podatci o obrađenome području iznimno rijetki. U predosmanlijskome razdoblju spominje se tek naselje Velja Vas (današnja Velja Sela) koncem 14. stoljeća, a, iako je rodno ime Turković u Popovu u povijesnim vrelima zapisano u drugoj polovici 14. stoljeća, otkonim se Turkovići spominje tek potkraj 15. stoljeća nakon prvotnih osmanlijskih osvajanja. Ostala se naselja spominju tek od 16. stoljeća (iako su zacijelo bila nastanjena i u prijašnjim razdobljima), s tim da je naselje Doljani poznato tek na temelju narodne predaje te ostataka stambenih i obrambenih objekata. U srednjovjekovlju se na području Zablatka, u hutovskome dijelu Popova koji je nekoć pripadao Zelenikovcu, nalazila carinarnica u kojoj su humski vlastelini Nikolići ubirali pristojbu od trgovaca i namjernika koji su iz Dubrovačke Republike putovali prema Bosni. U povijesnim se vrelima carina spominje od 1396. do 1418. kad ju je ukinuo bosanski kralj Ostoja. Štoviše, iznad Zablatka na predjelu Carska kućetina u kamenu živcu carinik Radovac Vukanović isklesao je pokajnički natpis na hrvatskoj ćirilici u kojemu objašnjava da je natpis „usikao“ nakon što je „zgrišio“ protiv „vojevode“ (Puljić 1994: 156). Dijalektološki je zanimljiva činjenica da su na tome danas (i)jekavskom području na spomenutom natpisu (koji se u literaturi obično naziva Radovčevim natpisom) iz 15. stoljeća u veoma kratkome zapisu zabilježena dva ikavska odraza *jata* (*usiče, zgriših*)². Stanovništvo je zapadnoga dijela Popova danas isključivo hrvatsko i katoličko, a takvo je bilo i u prošlosti. Spominju se tek dva islamizirana roda koja su razmjerno brzo izumrla ili iseljena te privremena prisutnost srpske obitelji Dabović iz Bileće tijekom Hercegovačkoga ustanka 1875. – 1878. u Dobrome Dolu.

Budući da sam o značajkama popovskih mjesnih govora pisao u više radova³ (ponajprije u Vidović 2009, 2013), na ovome mjestu navest ću tek nekoliko jezičnih značajka koje dosad nisam u njima uočio ili su rjeđe potvrđene. Izdvajam sklonidbu *Pāšić – Pašića*⁴ zabilježenu u Turkovićima. Nadalje, u mjesnim je govori- ma češći naglasak *Rāde* umjesto očekivanoga (i potvrđenoga) novoštokavskog izgovora *Rāde*. U Turkovićima su razmjerno česti i dvostruki naglasci u primjerima *dōlina/dōlina* te *ōbučen/obučen* (: *obući*). U sklonidbi neodređenih pridjeva dosljednije se čuva naglasna paradigma *a* (npr. *mōkar – mōkra – mōkro – mōkri*), a u susjednim popovskim i zažapskim govori- ma navedeni se pridjevi sklanjaju po sinkronijskoj naglasnoj paradigmi *c* (npr. *mōkar – mōkra – mōkro – mōkri*). Ra-

² O predmigracijskoj slici područja istočno od Neretve vidjeti opširnije u Vidović 2009.

³ Navest ću tek primjer oslabljenoga preskakanja naglaska na redni broj *drugì dān*.

⁴ Primjeri *Jurići* i *Bilčići* zabilježeni su u istočnobosanskim govori- ma. Opširnije objašnjenje navedene pojave vidjeti u Kapović (u tisku).

zlike između mjesnih govora znaju biti znatne. Tako se susjedna Trnčina od svih popovskih sela izdvaja po tome što su u njoj zabilježeni infinitivi *zídāt* i *mècat*, dok su u ostalim selima zabilježeni likovi *zídāt* i *mètat*. Naselje *Tûrkovići* veći na stanovnika okolnih naselja naziva pak *Tûrkovići*. Na leksičkoj razini razlike u mjesnim govorima znaju biti poprilične. Tako se otvor kroz koji ovce ulaze u tor u Dobrome Dolu naziva *láza*, u Turkovićima *kotòrača*, na Pećini *bàdža*, u Dužici *šúga*, a u Hutovu *šúgara*. Te je razlike moguće objasniti različitim podrijetlom stanovništva (osobito udjelom starosjedilačkoga stanovništva u pojedinim naseljima).

2. Suvremena naselja u zapadnome Popovu

2.1. Dobri Do

Selo *Dòbrī Dô* smjestilo se u prodolini okruženoj brdima Ruštica, Treskavac, Ivan-brdo, Orlović i Glizina gomila. Na lokalitetima Meteriz i Malo Prenslo nahode se ostatci pretpovijesnih utvrda (Vukorep 1994: 110–114). Budući da se selo nalazilo na putu iz zapadnoga dijela Dubrovačkoga primorja i Zažablja prema Popovu, u srednjovjekovlju je imalo vojnu i prometnu važnost. O naseljenosti dobrodolske visoravni svjedoči nekropola stećaka na Đukovoj podini te ostatci mogućih naselja na Omeđinama i Goloskavovu kućištu pored Udženijinih kuća. Po predaji ondje su prognanici iz istočnijih dijelova Popova nakon mletačko-osmanlijskih ratova zatekli starosjedilačko stanovništvo. Navodno se bogoslužje tijekom osmanlijske vladavine obavljalo na Oltarištu koje je danas ugrađeno u kuću Periše Šanje, a nova je crkva Imena Isusova podignuta 1967. Selo se prvi put spominje u lisačkim maticama 1642. (MKŽL: 3), a 1733. brojilo je 54 stanovnika (Krešić 2006: 449). Godine 1948. Dobri Do imao je stotinu stanovnika, a danas ga napučuje tek tridesetak uglavnom starijih žitelja.

Ojkonim je Dobri Do antroponimnoga postanja. Izvedenicama osobnoga imena *Dobromir/Dobroslav* motivirani su u Popovu i neposrednoj okolici ojkonimi *Dobrićevo*, *Dobromani*, *Dobrovo*, *Dobromiri* i *Dodanovići*. Puk pak ime naselja dovodi u vezu s pridjevom *dobar*, stoga što je naselje uglavnom bilo pošteđeno ratnih djelovanja koja su u Popovu raseljavala stanovništvo, a neka naselja i potpuno uništila.

Dobri Do danas nastanjuju rodovi *Cûrić* (< *Cure*; usp. *Jure* < *Juraj*), *Šanje* (< *sanje* 'šepavac') i *Ūdženija* (< *Udženija*; usp. *Eugenija*⁵ < *Eugen*). Sva tri roda potječu od roda *Drázić*⁶ (< *Dražo* < *Dražen*) s tim da su Curići pristigli na ima-

⁵ I u popisu izbjeglica iz Popova u Dubrovačko primorje 1875. zabilježen je lik *Eugenia* (Puljić 2008: 53).

⁶ *Dražići* se u povijesnim vrelima bilježe i kao *Draškovići* sve do konca 19. stoljeća.

nje iseljenoga roda *Rádić* (< *Rado* < *Radomir/Radoslav*) koji se u Dobrome Dolu spominje od 1726. Obiteljski su se nadimci *Curic* i *Šanje* prometnuli u prezimena još prije doseljenja *Dražića* iz Velje Međe u Dobri Do u drugoj polovici 17. stoljeća, a Velja Međa ujedno je i matica popovskih *Radića*. Prezime *Udženija* nastalo je raslojavanjem roda *Dražić/Drašković* nakon doseljenja u Dobri Do (Kriste 1999: 152–154). U toponimiji je ušćuvan spomen i na rod *Čović* (< *čovo* ‘hip. od čovjek’) čiji su se pripadnici iselili u Slivno u Neretvanskoj krajini te rod *Glizić* (< *gliza* ‘kiselo mlijeko’; usp. alb. *gjizë*) čiji su se pripadnici po predaji odselili u okolicu Tomislavgrada.

2.2. Turkovići

Selo *Türkovići* smješteno je na južnome obodu Popovskoga bolja. Na predjelu Gradina nalaze se vjerojatno ostatci ilirske utvrde, a da je naselje bilo nastanjeno u srednjovjekovlju, svjedoče četiri srednjovjekovna groba na predjelu Greblje prema Pećini (Patsch 2005–2006: 178) te dvaju srednjovjekovnih naselja – Doljana i Veljih Sela. Čak i unutar samih Turkovića na Humačkoj se glavici nalaze stara kućišta rodova koji su se raselili nakon uskočkih upada (po predaji Raiča i Vasilja) ili nakon svađa sa susjedima (Brajkovići).

Nasuprot Turkovićima na sjevernoj strani Popova kod ponora Doljašnica nalaze se ostatci naselja *Dòljāni* (< *doljani* ‘ljudi koji žive u dolu’) koje su po predaji spalili uskoci te o kojemu gotovo da i nema podataka u povijesnim vrelima. *Věljā Sěla*, smještena istočno od Turkovića na putu prema Trnčini, spominju se 1388. pod imenom Velika Vas (*Vellicha uas*), 1436. pod imenom Veliki Vast (*Velichi uast*) kao naselje u kojemu stanuju ljudi Grgura Nikolića, 1466. pod imenom Velja Vas (*Veglia uas*; Vego 1957: 140), a u osmanlijskome popisu iz 1475. – 1477. pod imenima Velivaš i Velja Vas (Aličić 1985: 23, 490). Godine 1475. – 1477. u naselju je živjela 21 obitelj i 4 samca (Aličić 1985: 490–491). Velja Vas mogla je, dakle, u tome razdoblju imati više od dvjesto stanovnika, nekoliko puta više nego što danas ima čitav zapadni dio Popova. Marko Vego (1957: 140) drži da je srednjovjekovna Velja Vas starije ime za selo Veličani, a isto mišljenje zastupa i Savo Pujić (2003: 161) koji drži da je toponim etničkoga postanja, tj. da su se Veličanima zvali stanovnici Velje Vasi i da je po njima Velja Vas dobila novo ime. Međutim, mnoga su imena srednjovjekovnih popovskih sela tvorena sufiksom *-ane/-ani* (npr. *Dòljāni*, *Drijénjani*, *Dùbljāni*, *Gřmljāni* i *Poljīćani*), koji je bio veoma plodan u tvorbi ojkonima etničkoga podrijetla u srednjovjekovlju, a nijedno od tih naselja nije promijenilo ime. Moguće je da su Veličani, kao i obližnji Turkovići, koji su također bili jedno od većih popovskih sela, nakon osmanlijske okupacije napušteni i nastanjeni tek naknadno, možda čak i od stanovnika napuštenoga naselja *Věljā Sěla*⁷.

⁷ Petar Šimunović (1969: 196) tvrdi pak da pridjevi *veliki* i *velji* »ne tvore par, već je *velji* distribuiran u starijim (starinačkim) nazivima, a *veliki* u novijim (doseljeničkim) nazivima, u najveće-

Apelativ *vas* 'selo' očito je u predmigracijskome razdoblju bio živ na povijesnome hrvatskom području istočno od rijeke Neretve, a u toponimiji se održao sve do 18. stoljeća kad se u obližnjemu Zažablju (naseljenom uglavnom izbjeglicama iz Popova) spominju *Valvaz* (< *Velja Vas*; Glibota 2006: 141), današnje selo Vidonje, i *Malvaz* (< *Mala Vas*), današnje selo Goračići. U Dubrovačkome primorju dio se sela Točionik i danas naziva *Dônja vâs*. Uostalom, područje se rasprostiranja odraza apelativa *vas* na hrvatskome povijesnom području pružalo i znatno istočnije od Rame i Neretve, rijeka do kojih, prema dosadašnjim toponomastičkim istraživanjima, nahodimo odraze apelativa *vas* u hrvatskoj toponimiji. Apelativom *vas* motiviran je tako i povijesni toponim Velja Vas u Glavatičevu kod Konjica (ime livade), a odraze toga apelativa nahodimo i na Sandžaku (zapisano je ime livade Velja vas kod Novoga Pazara), tzv. Staroj Hercegovini (postojalo je naselje Velja Vas kod Nikšića) i istočnoj Bosni (postojalo je naselje Duga Vas kod Goražda koje je promijenilo ime u Donji Zaselak; Aličić 1985: 23, 156, 257, 437). Osim posrednih jezikoslovnih dokaza zbog kojih Velja Sela treba smjestiti u okolicu Turkovića, postoji i zanimljiva povijesna podudarnost. Naime, godine 1372. spominje se u Popovu kao čovjek Grgura Nikolića (kneza koji se spominje i u dokumentima u kojima se navodi ojkonim Velja Sela) Miroslav Radgostić Turković (*Miroslau Radgostich Turchovich*; Dinić 1967: 45). Godine 1406. spominje se pak Vladislav Turković u Popovu (Puljić – Vukorep 1994: 321). Turkovići su nastanjivali Popovo prije osmanlijskih osvajanja, pa pridjevnik Turković ne treba dovoditi u svezu s etnonimom *Turčin* nego s osobnim imenom *Turko* koje je motivirano apelativom *tur* 'bik'⁸. Selo se Turkovići spominje 1475. – 1477. u *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine* (Aličić 1985: 604), i to kao *mezra*, pusto selište s utvrđenim posjedom koje pripada Blagaju, a vlasnici su zemljišta na kojemu se mezra nalazi Vladislav i njegov sin Herak. Da se i na području današnjih Turkovića nalazilo srednjovjekovno naselje, potvrđuje i činjenica da na području Crkvine nalazimo ostatke crkvice na brdu Humac (Puljić 1997: 143). Nova je pak crkva svetoga Petra podignuta 1922. Godine 1629. Turkovići se spominju unutar župe Trebimlja koju je tada nastanjivalo 50 katoličkih obitelji, 1639. u samim je Turkovićima stanovalo osam katoličkih obitelji, a 1685. Turkovići se navode kao misija Trebinjsko-mrkanske biskupije uz župe Gradac, Ravno, Rupni Do i Trebimlja (Draganović 1934: 53–54). Budući da se naselje popisivalo unutar službenoga naselja Trebimlja, broj stanovnika nije bio utvrđen ni jednim službenim popisom. Pred Domovinski rat u Turkovićima je stanovalo 11 obitelji, a danas ondje stanuje petnaestak stalnih stanovnika.

mu broju primjera«.

⁸ Korijenom su *tur-* motivirani i mnogi hrvatski toponimi, npr. *Turija* (kod Vrgorca), *Turjaci* (kod Sinja) i *Turopolje*.

Nije poznato koji su rodovi nastanjivali Doljane i Velja Sela. Turkoviće pak nastanjuju *Bàlijíci* (< *balija*⁹ ‘pogrdno ime za muslimanskoga seljaka’ < tur. *Bàli*; potječu od Milića s Trebimlje koji su u maticama zapisani i kao Balinovići) te *Žilíci* (< *žile* ‘žilava osoba’) od kojih su se po predaji odvojili *Filípovići*¹⁰, a po podatcima iz matičnih knjiga sigurno *Fránići* (< *Frane/Frano*), *Pijévići* (< *pjevo* ‘osoba koja rado pjeva’) i *Terkêši* (< *tërkeš* ‘osoba u dronjcima’ < tur. *terki* ‘ostavljanje, napuštanje’). Žilíci su ujedno jedan od najstarijih popovskih rodova. U povijesnim se vrelima spominju od 1372. (Puljić – Vukorep 1994: 356), a staro su prezime Žilíu u Popovu nova prezimena Franić, Pijević i Terkeš posve istisnula uoči Hercegovačkoga ustanka 1875. – 1878. U narodnoj predaji i toponimiji ušćuvan je spomen na rod *Brâjković* (< *Brajko* < *Bratoslav*), čiji su se pripadnici navodno iselili u Gornju Bitunju jer se jedan od Brajkovića posvadio sa Žilíćima i bacio živu u jamu u kojoj su potonji napajali konje. Brajkovići se kao doseljenici iz Popova na dubrovačko područje spominju od 1655., a dio ih je u Popovu (ali izvan obrađenoga područja) bio i islamiziran (Sivrić 2003: 211). Da je i u Turkovićima bilo stalno naseljenih islamiziranih rodova, potvrđuje podatak da se u maticama spominju Mustafa Vujinović iz Turkovića¹¹ (Sivrić 2003: 39, 111). Islamizirani rod *Vûjinović* (< *Vujin* < *Vujo* < *Vuk*) nastanjivao je i susjednu Trnčinu. U predaji i toponimiji spominje se i islamizirani rod *Bîse/Bîso*, no u matičnim knjigama župe Ravno nahodimo tek upis katolkinje Janje Bise iz Turkovića. Po predaji su Turkoviće nastanjivali i *Râiči* (< *Raič* < *Rajo* < *Radomir/Radoslav/Radovan*) čiji je spomen također ušćuvan u toponimiji. U maticama se od 1724. spominje i rod *Mârčínko* (< *Marčinko* < *Marko*). Narodna predaja Marčinke drži starosjediocima u Turkovićima te ih povezuje sa starim rodovima Mrkonjić (pripadnici roda Mrkonjić navodno su osnovali naselje Mrkonjići u sjeveroistočnome dijelu Popova) i Žilíci, pa čak i s izumrlim rodom Turković po kojemu je selo prozvano (Vidović 2014: 114). U maticama se 1727. spominje i Stana, kći Petra Lučića iz Turkovića (MKŽG: 54), što potvrđuje da je Turkoviće nastanjivao i rod *Lûčić* (< *Luka*) koji je danas u Popovu najmnogobrojniji u Ravnome. U toponimiji je pak ušćuvan spomen na rod *Vàsîlj* (< *Vasilj* < *Vasilije*) koji je također nosio prezime Franić te se postavlja pitanje jesu li broćanski Vasilji također podrijetlom iz Popova. Po mjesnoj su predaji Vasilje opljačkali uskoci te su se nakon toga odselili. U toponimiji je ušćuvan i spomen na izumrli rod *Pâšić* (< *paša* ‘visoki vojni časnik’ < tur. *paşa*) koji se spominje u Popovu 1795. bez poblize oznake mjesta podrijetla (Pašići pravoslavci žive

⁹ Po predaji se netko od Milića s Trebimlje oženio pripadnicom roda Josipović koji se poslije islamizirao i promijenio prezime u Šabanović te je to bilo povodom nastanku novoga prezimena. Danas se prezime Balijić češće zapisuje kao Balić.

¹⁰ Sami Filipovići tvrde da nisu u srodstvu sa Žilíćima te da su se prezivali Marković. Znakovito je ipak da su zemljišta Filipovića uz zemljišta Žilíća.

¹¹ Narodna predaja čuva spomen na Musu Vujinovića koji je navodno bio kum Džamarija te je bio čuvarom žitnice (u Turkovićima postoji toponim Hambar).

u Pobrđu u Gornjemu Hrasnu te je lako moguće da su se kao i Bukvići popravoslavili nakon doseljenja u većinsko pravoslavno okružje) te rodovi *Bećir*¹² (< *Bećir*), *Medić*¹³ (< *Medo* < *medvjed*) i *Mijić*¹⁴ (< *Mijo* < *Mihajlo/Mihovil*). Uoči Dru-goga svjetskog rada s Pećine se u Turkoviće doselila obitelj *Vučičević*¹⁵.

2.3. Vjetrenik

Naselje *Vjětrenik* (< *vjetren* ‘izložen udarima vjetra’) smješteno je između predjela Herovine (koji pripada Glumini) i Popova, podno istoimenoga brda. Starije se naselje nalazilo na predjelu Kućetine. Vjetrenik je malo i poprilično izolirano naselje u kojemu su 1862. živjele dvije obitelji, 1892. četiri obitelji s 40 članova, a pred Domovinski rat jedna tročlana obitelj koja se nakon srpske agresije preselila u Hutovo. Da je naselje zacijelo postojalo i u srednjovjekovlju, svjedoče križevi i oltarište nad ponorom Crnuljom. Selo su nastanjivali rodovi *Vujnović* (< *Vujin* < *Vujo* < *Vuk*) te *Ràgūž* (< *Raguž* ‘Dubrovčanin’) s obiteljskim nadimkom *Lûčić* (< *Luka*) i *Màrcĩnko* (< *Marko*) s obiteljskim nadimkom *Ćosić* (< *ćoso* ‘bezbrada osoba’ < tur. *köse*). Upravo se pri krštenju Andrije, sina Ivana Pavlovića i Vide Pavlović rođene Marčinković 1727. (MKŽG: 44), prvi put u povijesnim vrelima spominje selo Vjetrenik tada pod imenom *Vjetarnik* (*Vietarnik*). Vidin se otac Nikola godine 1727. navodi kao stanovnik Vjetrenika, a dvije godine prije (1725.) kao stanovnik Turkovića (MVŽG: 134). Vujinovići su se pak na Vjetrenik doselili iz Donjih Herovina u Glumini, a potječu od roda *Bògdan* iz toga naselja, koji se na Zelenikovcu (ondje je češći prezimenski lik *Bogdánović*) spominje od 1655., a daljnjim je podrijetlom iz Velje Međe. Raguži su se pak na Vjetrenik doselili iz Elezovine u Gornjemu Hrasnu.

3. Motivacijska razredba toponima¹⁶

U ovome odlomku donosim podjelu toponima po motivaciji. Uz toponim do-

¹² Rod Bećir spominje se u Trnčini 1695., a u obližnjim se Majkovima u Dubrovačkome primorju rod Bećir (zabilježen katkad i kao Bešir) spominje 1647. – 1720. (Golušić 1991: 185). Očito su Bećiri nastanjivali i Turkoviće.

¹³ Medići su posjede imali i u Ravnome i Orahovu Dolu te u Glumini iz koje su se iselili u Dobranje.

¹⁴ Mijići su jedno od prezimena nastalo raslojavanjem roda Džamarija iz Trnčine.

¹⁵ U Turkovićima je rođen hrvatski pjesnik Stojan Vučićević (1941. – 1989.).

¹⁶ Na ovome mjestu zahvaljujem ispitanicima, ponajprije sudioniku u terenskome istraživanju Stanislavu Vukorepu te Ivanu Baliću iz Gabele koji mi je osim onomastičkih podataka iz rod-noga sela Turkovići raščlanio i razlike između pojedinih popovskih govora te mi dočarao svakodnevni život i radni ritam stanovnika zapadnoga dijela Popova. Nadam se da će nakon objave ovoga rada napokon shvatiti da ga nisam tek kurtoazno nazvao kolegom. Također zahvaljujem i njegovoj supruzi Cvijeti Balić rođenoj Šanje koja mi je dala mnoštvo podataka za područje Dobroga Dola. Na podatcima iz popovskoga dijela Hutova iznimno sam zahvalan Stani Vukorep koja mi je

nosim osnovni podatak, a u bilješkama pod osnovnim tekstom donosim dodatna objašnjenja. Uz toponime navodim i kratice naselja na čijemu su području zabilježeni:

- DD = Donji Drijen
- GL = Glumina
- HU = Hutovo
- TU = Turkovići
- VJ = Vjetrenik.

3.1. Toponimi motivirani geomorfološkim odlikama zemljopisnoga objekta

3.1.1. Zemljopisni nazivi u toponimiji (toponimijski apelativi i izvedenice)

3.1.1.1. Odrazi toponomijskih naziva: *Bäre* (< *bara*¹⁷ ‘blatište’; DD, GL, HU, TU), *Brègovi* (usp. *Brijeg*; GL), *Brijég* (< *brijeg* ‘blaga uzvisina uz vodotok’; HU), *Bròdnice* (< *brod* ‘gaz’; GL), *Bròdskā strùga* (< *brod* + *struga* ‘jaruga’; TU), *Dô* (< *do* ‘udubina u kršu’; HU), *Dòlovi* (DD), *Dônjē pòlje* (DD, GL, HU, TU, VJ), *Glàvice* (TU), *Glàvice* (HU), *Húmac* (< *hum* ‘omanji brijeg pod travom’¹⁸; TU), *Jáz* (HU), *Jèzèrci* (< *jezero* ‘veća lokva’; HU), *Kòrito* (TU), *Kòsa* (< *kosa* ‘padina brda, strana’; TU), *Kòtlina* (HU), *Kùk* (TU), *Lúka* (TU), *Námetci* (< *nametak* ‘nanos’; DD), *Prèvlaka* (< *prevlaka* ‘uski obalni pojas koji razdvaja dvije vode’; TU), *Prijèspa* (< psl. **sъръ* ‘nasip’; usp. *Prevlaka*; HU), *Pòljane* (GL), *Pònikva* (< *ponikva* ‘ponor’; GL), *Rùjevā glàvica* (< *ruja* ‘ponikva s vodom’; TU), *Stòni* (< dalm. *stannu* ‘kaljuža’ < lat. *stagnum* ‘bara’; GL), *Strána* (TU), *Strùg* (< *strug* ‘riječni rukavac’; GL), *Strùgovi* (TU), *Vrútak* (< *vrutak* ‘malo vrelo’; HU), *Zàgrmice* (< *grma*¹⁹; HU), *Zàvala* (< *zavala* ‘udolina omeđena visokim uzvisinama’, DD).

Unutar skupine toponima koja obuhvaća toponimijske apelative i njihove izvedenice u odnosu na susjedna područja razmjerno je malo toponima koji se odnose na morfološke oblike krša. U toponimiji su se zapadnoga dijela Popova tako usčuvali tek apelativi *do*, *dolina*, *jama*²⁰, *kotlina*, *poljana*, *ponikva*, *polje* i *zavala*.

izložila i dio leksičkoga blaga rodnoga kraja, a na podacima s Vjetrenika zahvaljujem posljednjim stanovnicama toga naselja – Cviji i Janji Vujnović. Podatke o gluminskome dijelu Popova dugujem pak Marku Marčinku.

¹⁷ Apelativ *bara* u Zažablju i Popovu kadšto označuje i plodnu njivu.

¹⁸ U mjesnim govorima pridjev *humno* označuje mjesto s blagom klimom pogodno za bavljenje poljoprivredom. Tako, primjerice, u selu *Hümčani* na prisojnoj strani Nevesinjskoga polja žito rađa kad i u južnijim i mnogo toplijim Dubravama. Apelativ se pak *humina* odnosi na plodno zemljište.

¹⁹ Lik *Grma* mogao je nastati pučkom etimologijom, tj. dovodenjem u svezu prethrvatskoga apelativa *garma* i hrvatskoga *grm* (Šimunović 2005: 235). Sličnu pojavu bilježim i u Makarskome primorju (Vidović 2012: 212–213).

²⁰ Za teško pristupačnu jamu ili ponikvu koja je najčešće ispunjena vodom i koja se nalazi u šumovitu predjelu rabi se naziv *bètina*. U Vrgorskoj krajini Betina je estavela koja se povremeno

U brdskome, bezvodnijemu dijelu zapadnoga dijela Popova veoma su česti odrazi hidronimijskih apelativa. Najčešći su u mjesnoj toponimiji odrazi naziva za povremene vodotoke kao što su *brod*, *jaz* i *korito* te nazivi *prevlaka* i *prijespa* kojima se označuje tanak zemljani sloj koji razdvaja dvije vode. Na obrađenome području nalazimo i nazive blatišta kao što su *bara* i *luka* (s tim da u Popovskome polju apelativ *luka* označuje vodoplavno zemljište, a u brdskim predjelima njive koje se nalaze uz vodotok) te hrvatski apelativ *ston* nastao prilagodbom dalmatskoga apelativa *stannu*. Rjeđe su potvrđeni odrazi naziva za vrelišta (*vrutak*), prirodna zbirališta vode (usp. toponim *Jezerci*), jame ispunjene vodom (*ponikva* i *ruja*) i sporedne dijelove tekućica (*strug*). U mjesnoj su se toponimiji odrazili i oronimijski nazivi *brijeg*²¹, *glavica*, *humac*, *kosa*, *kuk* i *strana*.

3.1.1.2. Toponomijske metafore: *Grl̩ć* (TU), *Kāpa* (GL), *Kāpe* (TU), *Kosòri* (< *kosor* ‘kratka kosa za podsijecanje granja i grmlja’; GL), *Krèveti* (GL), *Lice* (< *lice* ‘uzvisina okrenuta prema Suncu’; DD), *Lòpate* (GL), *Òglāvci* (usp. *oglav* ‘remeenje s povodcem koje se stavlja tovarnoj stoci na glavu’; TU), *Mālā vrāta* (< *vrata* ‘ulaz u prodolinu’; HU), *Pās* (< *pas* ‘pojas’; TU), *Pèrčin* (< *perčin*²² ‘šiljak’ < *perčin* ‘čuperak kose na vrhu glave ili zatiljku’ < tur. *perçem*; DD), *Rāsoje* (< *rasoja* ‘rasoha; račvasta udolina’; *soha*²³ ‘grana’; DD), *Sèdlo* (DD), *Skalīni* (DD), *Stòžine*²⁴ (< *stog* ‘složeni plast slame ili sijena’; DD), *Tóranj* (TU).

Izvori su toponimijskih metafora raznoliki. Najčešći su izvor metaforizacije nazivi dijelova ljudskoga tijela (*grlo*, *lice* i *perčin*). U mjesnoj toponimiji nalazimo ujedno odraze naziva oruđa (*kosor* i *lopata*), dijelova namještaja (*krevet* i *vrata*), odjevnih predmeta (*kapa* i *pas*), opreme domaćih životinja (*oglav* i *sedlo*) te građevinskih naziva (*skalini* i *toranj*). Dakako da bi trebalo lučiti odraze toponimijskih metafora po stupnju prihvaćenosti na hrvatskome povijesnom prostoru. Metafore su se kao što su *lice* ili *sedlo* ranije i češće odrazile, dok se za metafore kao što su *perčin* ili *skalini* može reći da su mjesne ili područne. Stupanj prihvaćenosti pojedine toponimijske metafore moći će se odrediti tek kad se obradi znatno veći broj toponomastičkih punktova na hrvatskome povijesnom prostoru.

pretvori u jezero. Da je riječ o mogućoj hidronimnoj osnovi, upućuje i podudarnost sa stanjem na šibenske području, na kojemu su u povijesnoj toponimiji odnosi na neubicirane zdence (*Bitin* 1432., *Betim* 1443.), a ušćivan je i u murterskoj ojkonimiji (*Bëtina*). Opširnije o tome vidjeti u Jurić 2010.

²¹ Apelativ *brijeg* u značenju ‘blaga uzvisina uz vodotok’ odrazio se i u popovskim brdima, primjerice na Trebimlju gdje su naselje i uzvisina koji se nazivaju *Brijeg* smješteni iznad lokve u kojoj se napaja stoka.

²² Na području između Neretve i Rijeke dubrovačke brda sa šiljastim vrhom češće se nazivaju *Bubreg*.

²³ Soha je inače i starohrvatski poganski idol.

²⁴ U Zažablju sam u množini zabilježio pomicanje naglaska (*U Stožinam*) te se apelativ iz kojega se izvodi izgovara standardnojezično *stòžina*.

3.1.2. Toponimi s obzirom na razmještaj, oblik i izgled tla ili vode

3.1.2.1. Toponimi uvjetovani smještajem zemljopisnoga objekta: *Ösōja* (TU), *Ösoje* (< *osoj* ‘sjenovita strana nekog mjesta, mjesto koje nije izloženo Suncu’; DD, VJ), *Pòdbrežnica* (TU), *Pòdbrežnice* (GL), *Pònōrnice* (HU), *Potkotlinjače* (HU), *Pòtkrājnice* (GL, TU), *Prisoje* (GL), *Ūsputnice* (TU).

Veći je dio toponima iz ove skupine motiviran (ne)izloženošću zemljopisnoga objekta Sunčevim zrakama (*Osoje*, *Prisoje*). Smještaj se pak zemljopisnoga objekta određuje prefiksom (*pod-* ili *uz-*) te sufiksima *-ača* ili *-ica* koji se dodaju na osnovu u kojoj je sadržan toponim (*Ponor*) uz koji je pojedini predjel smješten ili apelativ kojim se opisuje pojedini predjel (*kraj* ‘područje na kojemu se dodiruje Popovsko polje s popovskim brdima’ ili *put*).

3.1.2.2. Toponimi koji označuju oblik i površinska svojstva tla (izravni i metaforični): *Čakljine* (< *čakljast*²⁵ ‘račvast’; DD), *Dèbelā grēda* (TU), *Dèbelī brijēg* (TU), *Dèbelī strūg* (HU), *Dùbokā dōlina* (DD), *Dùbokī dō* (TU), *Dùgā dōlina* (TU), *Dùgē dōline* (DD), *Dùgī dō* (DD), *Dùžica* (< *dužica* ‘izdužena njiva’; TU), *Jàlovā dōlina* (TU), *Krīvā njīva* (TU), *Kùkavica* (HU), *Mèkā vlāka* (TU), *Öblō břdo* (TU), *Okrūglica* (HU), *Ökūči* (TU), *Pitōmine* (VJ), *Ràvnī strūg* (TU), *Strmòglavice* (GL), *Stolòvetnī kùk* (TU), *Tròvrāta* (HU).

Većina je toponima iz ove skupine pridjevskoga postanja s tim da neki pridjevi u toponimiji poprimaju posebna značenja, primjerice *čakljast* ‘račvast’, *debeo* ‘širok’, *mek(an)* ‘pogodan za oranje ili obradbu općenito’, *pitom* ‘pogodan za obradbu’ ili *jalov*, *kriv* i *kukavan* ‘nepogodan za obradu’ te *stolovetan* ‘koji se nalazi na prijevoju’.

3.1.2.3. Toponimi koji se odnose na sastav i osobitosti tla ili vode: *Bòljača*²⁶ (DD), *Crépala* (usp. *crpsti*; GL), *Crnē stijēne* (VJ), *Crnī kùci* (DZ), *Crnulja* (GL, TU, VJ), *Glibuše* (GL), *Gòlobrijēg* (DD, HU), *Grēde* (TU), *Grūdina* (HU), *Jàvič* (< *javič* ‘curak, vrelo iz kojega kapa voda’; usp. *javiti* ‘cijediti, kapati’; DD), *Kāmēnje* (HU), *Krūpnīk* (< *krupnik* ‘vrsta mekoga kamena od kojega se izrađuje posuđe’; DD), *Ljùbetenice* (HU), *Mòkrī dō* (TU), *Mřkē plđče* (usp. *mrki kamen* ili *mrkenda* ‘vrsta stijene koja zadržava vodu’; TU), *Pištet* (GL), *Rùpe* (GL, HU), *Sīnci* (< *sinj* ‘siv’; VJ), *Trāvnā glāvica* (TU), *Zèlēnje* (GL, HU).

Najveći se dio toponima iz ove skupine odnosi na različite vrste stijena i stjenovitih područja. Tako su se u toponimiji jugozapadnoga dijela Popova odrazili apelativi *greda*, *gruda*, *kamenje*, *krupnik*, *ploča* i *rupa*. U istaknutim toponimima

²⁵ Za apelativ *čaklja* Skok (1: 251) drži da bi mogao biti avarskoga postanja.

²⁶ Kad u Boljači voda prohuči, to je siguran znak da će voda izbiti u Popovu. Vjerojatno je hidronim srodan toponimu Boljun i ojkonomu Boljuni u okolici Stoca te ojkonomu Boljuni u Istri. Vjerojatno je nastao dodavanjem slavenskoga sufiksa *-ača* na romansku osnovu koja se dovodi u vezu s lat. *bulliens* (usp. Brozović Rončević 1995: 28).

motiviranima pridjevima *bijel* i *crn* moguće je tražiti prežitke štovanja slavenskih božanstava Bjeloboga i Černiboga. Na to se treba osobito osvrnuti u hidronimiji jer imena vrela motivirana pridjevom *crn* upućuju na kovitlace.²⁷ Dakako da se većina toponima motiviranih pridjevom *bijel* može odnositi na mjesta okrenuta prema Suncu ili na bijela tla, a *crn* na predjele s crnogoričnim pokrovom (u oronimiji) ili predjele na kojima ima crnice (u udolinama). Odsutnošću su pak biljnoga pokrova uvjetovani toponimi motivirani pridjevom *gol* (npr. *Golobrijeg*), a njegovom prisutnošću pridjev *zelen* (npr. *Zelenje*). I u ovoj skupini toponima nahodimo brojne prežitke hidronimnih osnova kojima su imenovana blatišta (*Glibuša*, *Ljebeteniće*²⁸), povremena zbirališta vode (*Mokri do*), vrela koja se nalaze na većoj dubini (*Creपाल*), vrela iz kojih voda curi (*Javič*) te vrela iz kojih se čuju jaki zvukovi (*Boljača*, *Pištet*).

3.1.3. Odnosni toponimi

Čàtrnja pòd Brijěšćem (DD), *Čàtrnja ù Pločnīm gúvnima* (DD), *Čàtrnja u Stòžinam* (DD), *Dòlovi u Húmcu* (TU), *Dònjā dòlina* (TU), *Dònjā ògrada* (TU), *Dònjā Òsòja* (TU), *Dònjā počívala* (DD), *Dònjā smrèkovina* (TU), *Dònjē Bàre* (DD), *Dònjē sèlo* (TU), *Gòrnjā ògrada* (TU), *Gòrnjā Òsòja* (TU), *Gòrnjā počívala* (DD), *Gòrnjā smrèkovina* (TU), *Gòrnjā stùbica* (TU), *Gòrnjē sèlo* (TU), *Kùčine* (GL), *Màlā Ćrnulja* (TU), *Màlā gòmila* (DD, VJ) *Màlā vràta* (HU), *Màlī jâz* (HU), *Màlī kljènak* (VJ), *Màlō břdo* (DD, TU), *Màlō prènslo* (DD), *Pòdgúvnice* (DD), *Pod Kòsòm* (TU), *Pod Lovòrikam* (TU), *Pritòrci* (DD), *Srèdnjā dòlina* (TU), *Stràna pred Kòsòm* (TU), *Torićak* (TU), *Tòrina u Stràni* (TU), *U Okùćima* (TU), *U Stràni* (TU), *Vèlikā čàtrnja* (DD, TU), *Vèlikā gòmila* (DD, VJ), *Vèlikā počívala* (GL), *Vèlikī vřh* (DD), *Vèlikō prènslo* (DD), *Zàblatak* (HU), *Zàbrěže* (DD), *Zàgūnce* (TU), *Zàvràte* (GL)

Dvorječni se odnosni toponimi najčešće tvore od pridjeva i imenice (npr. *Donja smrekovina*), a odnos se među samim toponimima najčešće iskazuje antonimnim parovima pridjeva, pri čemu antonimni par *gornji* – *donji* izražava prostorne²⁹, a *mali* – *veliki*³⁰ (rjeđe *velji*) kvalitativne odnose (usp. Frančić – Mihaljević

²⁷ Vrela i zdenci počesto su mjesta oko kojih se vežu predaje i ispredaju priče. U krajevima istočno od Neretve česte su priče o utapanju djevojaka u pojedinim vrelima.

²⁸ Iako postoje različita tumačenja osnove **ljub-* u toponimiji (usp. Brozović Rončević 1999: 22–23), činjenica je da se na širem području istočne Hercegovine i Neretvanske krajine toponimi koji sadržavaju navedenu osnovu odnose na mjesta koja obiluju vodom. Treba napomenuti da sam dodatnim ispitivanjem utvrdio kako se toponimi *Požar* pa čak i *Gorjelište* u Začabluju i Popovu odnose na predjele unutar kojih se nalazi vrelo ili zbiralište vode, upravo kako je i na sjevernodalmatinskim otocima. Na upozorenju na tu činjenicu zahvaljujem kolegama Anti Juriću i Nikoli Vuletiću.

²⁹ Antonimni par *gornji* – *donji* susrećemo kod dvorječnih toponima. U oronimiji pridjev *gornji* obično označuje položaj na višoj nadmorskoj visini, a u Popovskome polju isti pridjev označuje područje dalje od Zablatka kod Hutova.

³⁰ Primjerice, *Malo prenslo* / *Veliko prenslo*.

1997–1998: 88). Postoje i toponimi u kojih antonimna sastavnica izostaje (tj. ona je \emptyset ³¹). Veliko početno slovo drugoga člana toponimijske sintagme (bila ona dvorječna ili višerječna) znak je da su u mjesnoj toponimiji uščuvani i toponimi kojima su antonimni toponimi motivirani (npr. *Čatrnja u Pločnim guvnima* ili *U Okučima*).

3.2. Toponimi motivirani nazivima biljaka te biljnih zajednica i plodova

Bàjamovine (< *bajam* ‘Prunus’; TU), *Brijêšće* (< *brijest*³² ‘Ulmus campestris’; DD), *Břštan* (< *brštan* ‘bršljan, Hedera helix L.’; TU), *Cécelj*³³ (< *cecelj* ‘Oxalis’, TU), *Čičave* (usp. *čičak* ‘Arctium lappa’; GL), *Drâčje* (< *drača* ‘Paliurus spinachristi’; TU), *Dùbrava* (< *dubrava* ‘listopadna šuma’; TU), *Grâbovine* (< *grab*³⁴ ‘Carpinus orientalis’; HU), *Grâbovište* (DD), *Ježèvić* (< *ježevica* ‘veprina, Ruscus aculeatus L.’; HU), *Kâpine* (< *kapina* ‘kupina, Rubus ulmifolius’; DD), *Klèk* (usp. *klekovina* ‘gust pojas raslinja na granici šuma i planinskih rudina’; GL, HU), *Kljènak* (< *kljen*³⁵ ‘Acer campestre’; VJ), *Lîsac* (usp. *lisac/lišac* ‘vrsta trave’; TU), *Lovòrike* (< *lovor* ‘Laurus nobilis’; TU), *Mjèndeline* (< *mjendel* ‘bajam, Prunus’; TU), *Rûštica* (usp. *hrust*³⁶ ‘šuma s niskim raslinjem’, usp. slov. *ruš* i lat. *rûstum*; DD, GZ HU), *Smrèkova glâvica* (< *smreka* ‘Picea’; HU, VJ), *Šùpljâ kljèna* (usp. *Kljenak*; DD), *Žîra* (< *žir*; DD), *Žùkove bàre* (< *žuka* ‘Junceus’; TU)

U toponimiji su se zapadnoga dijela Popova odrazili apelativi koji upućuju na postojanje različitih vrsta stablašica (*bajam* i *mjendel* ‘badem’, *brijest*, *grab*, *kljen* te *smreka*), grmolikih biljaka (*drača*, *ježevica*, *kapina* ‘kupina’, *lovor* i *žuka*), biljaka penjačica (*brštan* ‘bršljan’), zeljastih biljaka (*cecelj*) te vrsta trave i samonikloga jestivog bilja (*čičak* i *lisac*). U mjesnoj su se toponimiji odrazili i nazivi biljnih zajednica kao što su *dubrava*, (*h*)*rust* i *klek(ovina)*.

3.3. Toponimi u svezi s nazivima životinja i životinjskih staništa

Břglijês (usp. *brgljez* ‘vrsta ptice, Sitta’; TU), *Golùbînka* (HU), *Ježevine* (< *jež*; TU), *Kònjškî pût* (GL), *Mâčkovice* (DD), *Mèčinak* (usp. *mečenik* ‘medvjedi brlog’; TU), *Mèdedova jâma* (TU), *Órlovac* (VJ), *Orlòvĭć* (DD), *Pâšâ jâma / Pâšâka* (TU).

³¹ Tako je, primjerice, u odnosu *Crnulja* i *Mala Crnulja*. Ne nahodimo toponim **Velika Crnulja*.

³² U pučkome je vjerovanju *brijest* simbol zdravlja, a brestova se stabla obično nahode uz love i druga manja zbirališta vode. Štoviše, na Trebimlju se toponim *Brestica* poimeničio te apelativ *brestica* označuje svako pojilo.

³³ Po pučkoj etimologiji riječ je o zemljištu koje je *čècnûto*, tj. uleknuto.

³⁴ Različite su vrste graba služile za proizvodnju ugljena i izradbu užadi te kao prostirka stoci.

³⁵ U klenovim su deblima pčelari obično smještali ulišta (vjerojatno stoga i postoji toponim *Šuplja kljena*).

³⁶ Petar Skok (3: 176) drži da je riječ o predindoeuropskoj riječi. U mjesnim sam govorima za-bilježio apelativ *rušće* ‘šiblje’.

Unutar gore navedene skupine najčešći su toponimi u kojima su se odrazili nazivi ptica (*brgljez*, *golub* i *orao*) te domaćih životinja (*konj*, *mačka* i *pas*), a znatno su rjeđi toponimi u kojima su se odrazili nazivi divljih životinja (*jež* i *medvjed*) i njihovih staništa (*mećinak*).

3.4. Toponimi nastali prema drugim toponimima

Doljašnica (TU), *Humačkā glāvica* (TU), *Trèbšnjica* (DD, GL, HU, TU, VJ), *Vrùtačkī bñnār* (HU)

Toponim *Doljašnica* motiviran je povijesnim ojkonomom *Doljani*, *Trebišnjica* ojkonomom *Trebinje*, *Humačka glavica* oronimom *Humac*, a *Vrutački bunar* hidronimom *Vrutak*.

3.5. Toponimi motivirani ljudskom djelatnošću

3.5.1. Toponimi prema izgrađenim objektima i zdanjima

3.5.1.1. Toponimi prema nazivima za gospodarske objekte: *Čãtrnja* (< *čãtrnja* < psl. **čbtrnja* < lat. *cisterna*; TU), *Dõnjã stùbica* (TU), *Hãmbãr* (< *hambar* ‘spremnik za žito’ < tur. *hambar*; TU), *Hlãdnica* (< *hladnica* ‘sjenica’; HU), *Kãmenice* (TU), *Mlñnište* (VJ), *Nõvñ mõs* (< *mos* ‘most’; TU), *Plõčnã gúvna* (DD), *Pũčine* (< *puč* ‘zdenac’ < dalm. **pučiu*; TU), *Sãladžovi* (< *saladž*; usp. *salaš* ‘spremnik za kukuruz’; TU), *Sjẽnica*³⁷ (< *sjenica* ‘otvorena koliba od granja s odrinom’; GL).

U ovoj skupini toponima pretežu odrazi hidronimijskih apelativa. Uglavnom je riječ o apelativima kojima se imenuju ograđena i uređena vrela hrvatskoga (*stubi-ca* ‘ograđeno vrelo’ i *kamenica*) i romanskoga postanja (*čãtrnja*³⁸ i *puč*). Apelativ *kamenica* u Popovu češće označuje zdenac nego prirodno udubljenje u kamenu u kojemu se skuplja kišnica. U toponimiji su se zapadnoga Popova ujedno odrazili i apelativi kojima se označuju mjesta ili objekti na kojima se vrhu (*guvno*), melju (*mlin*) ili pohranjuju (*hambar* i *salaš*) žitarice. U mjesnoj su se toponimiji odrazili i graditeljski apelativi *hladnica*³⁹ i *sjenica* te *most*.

3.5.1.2. Toponimi kao odrazi nazivâ za obrambene objekte: *Grãdina* (< *gradina* ‘pretpovijesna utvrda’; DD, TU), *Metèriz* (< *meteriz* ‘opkop od zemlje, rov’ < staroomsm. *meteris* ‘rov’; DD), *Metèrize* (TU).

³⁷ Na Sjenici se štovao sveti Jakov Apostol te se ondje obavljao blagoslov polja.

³⁸ Savo Pujić (2000: 887) navodi kako je nekoć u jugoistočnoj Hercegovini bio znatno rašireniji apelativ *gustrijena* te kako ga istraživači pogrešno bilježe kao *gustijerna*. Toponim sam *Gustijerna* zabilježio u Dubljanima i Ravnome upravo u tome obliku, no dopuštam mogućnost (poglavito za Ravno čiji su stanovnici, poglavito žene, veoma izloženi utjecaju susjednih govora iz Dubrovačkoga primorja) da je nekoć izgovor bio drukčiji.

³⁹ *Hladnica* u Popovu i hercegovačkome dijelu Zažablja ujedno označuje i tendu. Riječ je *hladnica* u tolikoj mjeri istisnula riječ *sjenica* da se toponim *Sjẽnica* počeo nazivati *Sjẽdnica*.

3.5.1.3. Toponimi kojima se imenuju napuštena zdanja i ruševine: *Črkvina* (TU), *Güvnine* (HU), *Kučèričina* (< *kućerica* ‘poljska kućica’; TU), *Mòstine* (GL), *Òmeđine* (< *omeđina* ‘razvalina’; DD).

Navedeni se toponimi odnose na razrušene gospodarske objekte (*Guvnine*, *Kučeričine* i *Mostine*) te ostatke sakralnih (*Crkvina*) i stambenih (*Omeđine*) objekata.

3.5.2. Toponimi prema obitavalištima te javnim prostorima i putovima

Križnica (TU), *Krstača*⁴⁰ (VJ), *Kučetine* (VJ), *Kućište* (GL), *Nõvī pūt* (TU), *Òpūće* (DD), *Rázušlje* (DD)

Toponimi koji pripadaju ovoj skupini odnose se na putove i raskrižja, a rjeđe i na negdašnja naselja (*Kučetine* i *Kućište*).

3.5.3. Toponimi prema gospodarskoj djelatnosti

3.5.3.1. Toponimi u svezi s poljoprivrednom djelatnošću

3.5.3.1.1. Toponimi u svezi s uzgojem kulture i tipovima obradivoga zemljišta: *Lànīšte* (< *lanište* ‘njiva zasađena lanom’; TU), *Làstva* (< *lastva* ‘zaskok’; DD), *Mũkšāj* (usp. *muša* ‘zajednički pašnjak’; TU), *Njĩvice* (TU), *Pòda* (usp. *podì* ‘obrađive površine na više razina; TU), *Rásõ* (usp. *rasad*; HU), *Ū repi* (TU), *Vlákà* (< *vlaka* ‘zavučena duga njiva’; DD, TU).

Toponimi su iz ove skupine uvjetovani nazivima zemljišnih čestica kao što su *lastva*⁴¹, *njiva*, *pada* i *vlaka*, nazivima biljaka koje su se uzgajale (*lan* i *repa*) te rasadnicima.

3.5.3.1.2. Toponimi u svezi s veličinom i granicom obradivoga zemljišta: *Dijèla* (TU), *Grànica* (TU), *Mède* (TU), *Mrginjā glāvica* (< *mrginj* ‘kamen međaš’; TU), *Nedijèla* (< *nedio* ‘diobom među članovima iste obitelji neusitnjeni prostor’; HU).

Nazivi su za mjesta razgraničenja zemljišnih čestica *dijela*, *granica* i *međa*. U mjesnim se govorima apelativ *granica* uglavnom rabi pri određivanju seoskih granica, apelativ *međa* pri određivanju pojedinačnih posjeda, a apelativ *dijela* pri razgraničavanju posjeda među članovima iste obitelji.

3.5.3.1.3. Toponimi u svezi s privođenjem tla kulturi: *Křč* (DD), *Křči* (HU), *Lazètina* (TU), *Rázbojine*⁴² (usp. rum. *război* ‘novoiskrčena zemlja’; Sk 1: 163; GL, HU).

Svi se navedeni nazivi odnose na krčevine.

⁴⁰ Na Krstači se nalazi velik srednjovjekovni križ i nekoliko stećaka. Apelativom *krstača* u Hercegovini se i Neretvanskoj krajini često imenuju i raskrižja.

⁴¹ Lastva je u Neretvanskoj krajini i Hercegovini obradiva površina najčešće okružena neobrađivim zemljištem (usp. Kraljević 2013: 161). Neobrađivo se pak zemljište koje se nalazi uz obrađivo i koje počesto služi i kao međa posjeda u Zažablju naziva okrajkom.

⁴² Po predaji je na tome mjestu stradao jedan od trojice braće Kulaša koji su progonili uskoke koji su im oteeli stoku.

3.5.3.1.4. Toponimi koji se odnose na vinogradarstvo: *Lòzna* (DD), *Tràp* (< *trap*⁴³ ‘mladi vinograd’; TU), *Vīnogrādcī* (DD), *Vīnogradine* (TU).

3.5.3.2. Toponimi u svezi s uzgojem životinja

Toponimi u svezi sa stočarstvom i obitavalištima za stoku: *Govèdāk* (TU), *Kozàrica* (< *kozarica* ‘tor za ovce’; GL), *Lišnjāk* (< *lišnjak* ‘hrastovo i jaseno-vo granje s lišćem kojim se zimi hrani sitnozuba stoka’; TU), *Òbor* (TU), *Ògrade* (TU), *Òvčīnjāk* (< *ovčīnjak* ‘tor za ovce’; VJ), *Tòrina* (TU), *Tòrine* (DD).

Zabilježeni su isključivo odrazi naziva za ograđena mjesta na kojima boravi ili se zagoni stoka (*goveđak*, *kozarica*, *obor*, *ovčīnjak* i *tor*). Toponimi motivirani apelativom *ograda* u Popovu označuju i prostore u koje se zagoni stoka i ograđene njive.

3.5.3.3. Toponimi u svezi s ostalim gospodarskim granama: *Pèčēnā rūpa* (< *pečena rupa* ‘vapnenica’; DD), *Smjètlīšte* (HU), *Stànica* (TU).

Na mjesta na kojima se proizvodilo vapno upućuje dvorječni naziv *pečena rupa* za vapnenicu koji se u Popovu rabi usporedno s češćim apelativom *klačina*, a željeznički naziv *stanica* toponimizirao se u svakome naselju duž uskotračne pruge Gabela – Zelenika u kojemu se nalazila željeznička postaja. Mjesta na kojima se ostavlja otpad nazivaju se pak *bunjištima* ili *smjetlištima*.

3.5.4. Kulturno-povijesno uvjetovani toponimi

3.5.4.1. Toponimi u svezi s upravnom vlašću: *Bân-pòlje* (HU), *Càrigrād* (< **Carin-grad*; HU), *Càrine* (TU), *Càrskē kućètine* (HU), *Katùni* (< *katun* ‘tabor, mjesto ili selo u kojemu žive pastiri; vlaška upravna jedinica’; TU), *Katùnišće*/*Katùnište* (TU).

Toponim *Katunišće*/*Katunište* upućuje na vlašku prisutnost u zapadnome dijelu Popova. U povijesnim se pak vrelima na području nedaleke Trnčine spominje vlaški katun Kutlovići, a nešto istočnije katun Bobani. Potonji je nakon osmanlijskih osvajanja prerastao u samostalnu upravnu jedinicu te se nazivao Nahijom (< tur. *nahiye*). Na mjesta negdašnjih državnih granica na čitavome području od Neretve do Sutorine upućuju toponimi u kojima je uščuvan apelativ *carina*, a u mjesnoj se toponimiji okamenio i naslov *ban*.

3.5.4.2. Toponimi u svezi s mjesnom poviješću i mjesnim predajama
Đevojačkē gòmīle (TU), *Smòkova dòlina* (TU)

Na predjelu *Đevojačke gomile* navodno su umrle djevojke koje su bježale od kuge. U toponimu *Smokova dolina* uščuvan je apelativ *smokò*⁴⁴ ‘zloduh’.

⁴³ Apelativ *trap* ujedno označuje i iskopanu zemlju u koju se stavlja krumpir da prezimi.

⁴⁴ Po pučkome se vjerovanju u pećinama i jamama te u Smokovoj dolini nekrštene duše kriju „da ih Bog ne vidi“.

3.5.5. Toponimi uvjetovani duhovnim i vjerskim životom zajednice

3.5.5.1. Toponimi motivirani imenima kršćanskih svetaca: *Īvan-břdo* (DD), *Vára* (TU).

Toponim se *Vara* u Donjoj Hercegovini obično odnosi na mjesta na kojima su se nalazili rudnici ili kamenolomi te je obično odraz štovanja svete Varvare 'Barbare'.

3.5.5.2. Toponimi motivirani vjerskim zajednicama te crkvenim građevinama i posjedima: *Đurđev križ* (DD), *Križ*⁴⁵ (TU), *Oltarište* (DD, HU, VJ), *Otarište* (TU), *Pòpova péc* (DD), *Stârõ grèblje* (TU).

Apelativom se *pop*, neposrednoj blizini pravoslavaca unatoč, u zapadnome dijelu Popova naziva katoličkoga dijecezanskog svećenika. *Oltarištima* su se pak nazivala skrovita mjesta (obično na ulazu u kakvu pećinu) na kojima se tijekom osmanlijskoga razdoblja održavalo bogoslužje. Na Vjetreniku (ondje se posebno hodočastilo tijekom vjerskih progona) i iznad Vrutka oltarišta su se nalazila nedaleko od ponora (poglavito Oltarište na Vjetreniku koje se nalazi na ulazu u ponor Crnulju), što bi moglo upućivati i na mjesta štovanja Černiboga, božanstva koje se po pučkome vjerovanju skrivalo u ponorima. Pritom treba uzeti u obzir podatak da se u Glumini (nedaleko od Vjetrenika) i Turkovićima (mjestu u kojemu je zabilježen toponim *Otarište* na kojemu se također obavljalo bogoslužje) nalaze crkve posvećene svetomu Petru te da se na Oltarištu nad Vrutkom obilježavao blagdan svetoga Petra, a puk crvene mrlje na stijenama u ponorima tumači kao krv đavla kojega je usmrtio sveti Petar. Na oltarištima su se obično nalazili križevi i manji oltari u koje su se često ugrađivale moći (barem je tako na Vrutku i na jednoj predjelu kod Prapratnice) zbog čestih utapanja u okolnim ponorima i lokvama. Jedino je oltarište koje se usčuvalo unutar kakve građevine ono na Dobrome Dolu u kući Periše Šanje (Vukorep 1994: 114).

3.5.5.3. Toponimi uvjetovani prežiticima pretkršćanskih vjerovanja:

Trèskavac (DD), *Trèštenik* (HU), *Trštèni kùk* (VJ), *Viline* (DD).

Unutar ove skupine najčešći su toponimi koji sadržavaju apelativ **trèskv* 'grom' te bi se mogli odnositi na negdašnje štovanje Peruna Gromovnika. Pritom vjerojatno nije slučajno da se u Dobrome Dolu nalazi toponim *Đurđev križ* s obzirom na činjenicu da se štovanje Peruna nakon pokrštenja moglo prenijeti i na štovanje svetoga Jurja.

3.6. Toponimi antroponimnoga postanja

Većina je toponima antroponimnoga postanja uvjetovana prezimenima sadašnjih i negdašnjih stanovnika zapadnoga Popova te njihovih neposrednih susjeda.

⁴⁵ Na lokalitetu se nalazi grob.

Od suvremenih su se prezimena u toponimiji odrazila sljedeća: *Bàlīc* (Turkovići), *Filípović* (Turkovići), *Frànić* (Turkovići), *Konjèvod* (Hutovo), *Màrcīnko* (Turkovići, Vjetrenik), *Mùstapić* (Hutovo), *Nòković* (Hutovo), *Šànje* (Dobri Do), *Tèrkeš* (Turkovići) i *Ūdženija* (Dobri Do). U mjesnoj se toponimiji očuvalo i rodno ime (koje se poslije prometnulo u prezime) *Tùrković* (rod koji se prozvao po Turkovićima) te prezimena *Bècīr* (Turkovići), *Bīse* (Turkovići), *Bràjković* (Turkovići), *Čóvić* (Dobri Do), *Kàlēb* (Hutovo), *Médić* (Turkovići), *Míjić* (Turkovići), *Pàšić* (gen. *Pašića*; Turkovići), *Pòpovac* (Hutovo) i *Vàsīlj* (Turkovići). U mjesnoj su se toponimiji odrazila i sljedeća prezimena čiji su nositelji stanovali u obližnjim naseljima te su mogli imati posjede ili čak povremeno stanovati u zapadnome Popovu: *Bábić* (Pećina), *Bòjčić* (Trnčina), *Čèrek* (Trebimlja), *Křměk* (Donji Drijen), *Prce* (Gornji Zelenikovac), *Prkàčīn* (Dužica) i *Ràič* (Strmica, Kijev Do, Hutovo). U mjesnoj je toponimiji uščuvan i spomen na rod *Dràčevac* po kojemu je vjerojatno nazvano popovsko selo Dračevo. Nadalje, toponimi se motivirani prezimenom Vuj(i)nović mogu odnositi na katolike s Vjetrenika te izumrle islamizirane Vuji-noviće iz Turkovića koji su nastanjivali i susjednu Trnčinu.

Razmjerno je velik i udio toponima motiviranih osobnim imenima. U mjesnoj su se toponimiji odrazila sljedeća kršćanska imena: *Dúko* (< *Đurađ*), *Īvan*, *Mànjilo*⁴⁶ (usp. *Manojlo* < *Emanuel*), *Míjo* (< *Mihajlo/Mihovil*), *Pàviša* (< *Pavao*), *Pèrāš* (< *Pero* < *Petar*), *Pèrija* (< *Pero* < *Petar*) i *Vràneta* (< *Vrane/Vrano* 'Frane/Frano'). Također su zabilježeni i odrazi hrvatskih narodnih imena: *Bràjin* (< *Bravo* < *Bratoslav*), *Dòbrāk* (< *Dobro* < *Dobroslav*), *Rádo* (< *Radomir/Radoslav/Radovan*), *Ràdovān*, *Stója* (< *Stojislava*), *Této* (< *Hotimir*) i *Žárko*. Osobno ime *Živan* može biti i narodno (usp. *Živko*), ali i kršćansko (usp. *Dživan* 'Ivan'). Udio odraza muslimanskih imena također nije zanemariv (*Ālija* i *Sīnan*).

U mjesnoj su se toponimiji odrazili i sljedeći nadimci: *Bèg* (obiteljski nadimak dijela Vukorepa), *Čólo* (osobni nadimak Anđelka Vukorepa), *Kòšeta* (obiteljski nadimak dijela Pijevića; usp. *košić* 'vrsta ribarske mreže u Popovu'), *Kúso* (usp. *kusat* 'malen'), *Lúčić* (obiteljski nadimak Raguža s Vjetrenika), *Prčúša* (osobni nadimak žene čije je djevojačko prezimena Prce) i *Ràvānjka* (osobni nadimak žene podrijetlom iz sela Ravno).

3.6.1. Dvorječni toponimi antroponimnoga postanja

3.6.1.1. Toponimi od antroponima i zemljopisnoga naziva: *Ālijin dō*⁴⁷ (VJ), *Bábića glàvica* (TU), *Bećirev dō* (DD), *Bègov pònor* (HU), *Bisine grède* (TU), *Filípovića dōlina* (TU), *Īvanova dōlina* (TU), *Konjèvodov pònor* (HU), *Kòšetina pròdō*

⁴⁶ Možda se antroponim može povezati i s prezimenom *Manojlović* koje je nosila grana rupodoljskih Andrijaševića.

⁴⁷ Po predaji je ondje netko od Marčinaka ubio nekoga muslimana imenom Alija.

(TU), *Kúsine dòline* (TU), *Mànjilova dòlina* (DD), *Míjev dô* (DD), *Màrcĩnkovo prĩsoje* (TU), *Mùstapića pònor* (HU), *Pàšića dòlina* (TU), *Pèrãš-dòline* (VJ), *Pèrijin pònor* (Perija Raič; HU), *Rádova jàma* (TU), *Ràdovãn-ždrijélo* (HU), *Šánjina obòdina* (DD), *Vasíljev kùk* (TU), *Vèlikã Čèrekova bàra* (TU), *Vrànetina dòlina* (TU), *Vũjinovića prĩsoje* (TU), *Žárkov dô* (DD).

U ovoj je skupini ušćuvano najviše apelativa koji se odnose na geomorfologiju krša: *dolina* (apelativ sadržava 7 toponima), *do* i *ponor* (4) te *jama* i *prodo* (1). Razmjerno su često zastupljeni i odrazi oronimnih osnova: *prisoje* (2) te *glavica*, *gruda* i *kuk* (1). Od odraza hidronimnih osnova zastupljena je samo *bara* (1).

3.6.1.2. Toponimi od antroponima i gospodarskih naziva: *Bàlĩća gúvno* (TU), *Bàlĩća zgòn* (TU), *Bísino gúvno* (TU), *Bòjčića tòrine* (TU), *Brájkovića čãtrnja* (TU), *Brzínova ògrada* (TU), *Čóline lazètine* (DD), *Čóvin vřt* (DD), *Dòbrãkov tòr* (TU), *Đùkova pòdina* (DD), *Křmèkovi sàladžovi* (DD), *Lũčića lazètina* (VJ), *Nòkovića krč* (HU), *Màrcĩnkovi sàladžovi* (GL), *Prćin tòr* (TU), *Prkaćinova grànica* (TU), *Rádina vlàka / Ràdnã vlàka* (TU), *Rádovo gúvno* (TU), *Ràičev tæg* (< *teg* ‘rad na tuđemu imanju’; TU), *Rävãnjčin vřt* (TU), *Stójina tráva* (TU), *Terkèšova čãtrnja* (TU), *Tùrkovićeva čãtrnja* (TU), *Űdženijin ljãnik* (DD), *Vũkorepova čãtrnja* (HU), *Živanj-tòr* (TU).

Najviše toponima iz ove skupine sadržava nazive povezane s poljodjelstvom: *guvno* (3), *lazetina*, *saladž* i *vrt* (2) te *granica*, *krč*, *ograda*, *podina*, *teg* i *vlaka* (1). Sa stočarstvom su povezani nazivi *tor* (3) te *obor*, *trava* i *zgon* (1). Još su ušćuvani hidronimni naziv *čatrnja* (4) i pčelarski *ljanik* (1).

3.6.1.3. Toponim od antroponima i naziva kulturno-povijesnoga postanja: *Prčušina gòmila* (HU).

3.6.1.4. Toponimi od antroponima i naziva za obitavališta, javne prostore i putove: *Bàlĩća/Frãnića kùće* (TU), *Golòskavova kùćišta* (DD), *Pãvišin čãrdãk* (< *čardak* ‘kuća na kat’ < tur. *çardak*: HU).

3.6.1.5. Toponimi od antroponima i naziva uvjetovanih duhovnim i vjerskim životom zajednice: *Čólin gròb*⁴⁸ (HU), *Glízin gròb* (DD), *Médića grèb* (DD), *Míjića gròb* (TU), *Pòpòvčev gròb* (HU), *Vũjinovića gròb* (TU).

Odrazi apelativa *greb* najčešće se u mjesnoj toponimiji odnose na starija grobišta te su toponimi motivirani njime najčešće (ali ne uvijek) stariji. Sam je apelativ *greb* bio u općoj uporabi sve do konca 20. stoljeća u starijim naseljima u jugozapadnome Popovu i u većemu dijelu Zažablja s tim da je u Vidonjama označivao posebnu vrstu zemljanoga groba prekrivenoga kamenjem.

3.6.2. Jednorječni toponimi antroponimnoga postanja

3.6.2.1. Toponim od posvojnoga pridjeva: *Golòskava* (DD).

⁴⁸ Na tome je mjestu pokopan Anđelko Vukorep Čolo kojega su usmrtili pripadnici zloglasne UDBA-e.

3.6.2.2. Toponimi antroponimnoga postanja s toponomastičkim sufiksima: *Biševna* (TU), *Bràjinovac* (TU), *Dòljāni* (TU), *Dràčēvci* (TU), *Kalèbuše* (HU), *Šinanovice* (DD), *Tètovica* (GL).

Sufiksi kojima su tvoreni toponimi iz ove skupine označuju pripadnost (*-ina*, *-ovac/-evac*, *-ovica/-evica*, *-ovina/-evina*, *-uša*), a rjeđe deminutivnost (*-ak*).

3.7. Toponimi etničkoga, ktetičkoga ili etnonimnoga postanja

Grčkē plòče (TU), *Làtinka* (TU)

Pridjev *grčki* odnosi se u Popovu na starinu objekta i na graditeljsko umijeće zidara ili klesara koji ju je izgradio, a ne na vjersku pripadnost (tumačenje prema pridjevu *grčki* 'pravoslavni' nahodimo samo među pravoslavicima u Popovu i možemo ga smatrati naknadnom pučkom etimologijom). Toponimi *Grčko groblje* ili *Grčka ploča* obično se odnose na stara groblja ili mjesta s nekropolama stećaka te se uz te toponime obično povezuju predaje o blagu koje se u grobovima skriva. Po predaji se i u Turkovićima pod „grčkim pločama“ krije „antiko zlato“, no osoba koja za njima posegne u pravilu ne završi dobro. Etnik *Latinka* odnosi se na stanovnicu Dubrovačkoga primorja.

3.8. Toponimi nejasna postanja ili motivacije

Bjèlolede (VJ), *Krkarac*⁴⁹ (HU), *Lùtnā stijēna*⁵⁰ (TU), *Obješēnjāk* (VJ), *Pèrastina*⁵¹ (TU), *Platàrice* (TU), *Prijéponice* (GL), *Rástova kùća* (TU)⁵², *Sòmor*⁵³ (DD)

4. Zaključak

U ovome se radu obrađuje oko 330 toponimnih različenica u zapadnome dijelu Popova koje obuhvaća rubne dijelove naselja Glumina i Hutovo te područje sela Dobri Do, Turkovići i Vjetrenik. Riječ je o veoma rijetko naseljenome području u kojemu danas stalno boravi tek pedesetak stanovnika. Područje je tijekom povijesti bilo također crkveno i upravno podijeljeno. Naime, sela su Dobri Do i Turko-

⁴⁹ U Dobranjama i Hutovu nalaze se oronimi Krkarac čiju bismo motivaciju možda trebali tražiti u liku *Krkar*, starijemu hrvatskom (Skok drži neretvanskom) imenu otoka Korčule (usp. Holzer 2007: 108–109).

⁵⁰ Vjerojatno je prvi član imena antroponimnoga postanja. Osobno ime *Lúto* zabilježeno je u ARj-u (6: 229).

⁵¹ Toponim je vjerojatno antroponimnoga postanja te vjerojatno potječe od pridjeva *perast* 'šaren' (usp. Šamija 2004: 255).

⁵² Najvjerojatnije je riječ o toponimu antroponimnoga postanja (usp. prezime Rastić).

⁵³ Vjerojatno prema korijenu **mer-* 'glodati, gristi' koji u hidronimiji označuje točila (usp. toponime *Mramor* kod Hutova i *Merani* kod Glumine; Vidović 2014: 196). U slovenskome jeziku bilježimo pak apelativ *somernica/somornica* 'voda, ki je mešanica morske in slatke vode' (SSKJ 1: 804).

vići pripadali srednjovjekovnoj župi Popovo (danas pripadaju župi Trebimlja), a ostala su naselja pripadala Zažablju (danas pripadaju župi Hrasno). Danas pak selo Turkovići pripada Općini Ravno, a sva ostala naselja Općini Neum. Na slabu naseljenost područja (pritom ipak treba napomenuti da je turkovički rod Žilić jedan od rijetkih rodova čija je prisutnost u Popovu u kontinuitetu potvrđena od srednjovjekovlja) utjecale su i izrazito nepovoljne povijesne okolnosti. Zapadni je dio Popova prvi put izrazito raseljen nakon osmanlijskih osvajanja. U *Poimeničnome popisu sandžaka vilajeta Hercegovine* 1475. – 1477. postoje tek podaci o stanovništvu Velje Vasi, a Turkovići su navedeni kao napušteno naselje. Sela Doljani i Velja Sela (nekoć Velji Vaš) posve su uništena tijekom uskočkih upada u 16. stoljeću, a tragovi starijih naselja nahode se u Dobrome Dolu i u Turkovićima te na Vjetreniku.

Dakako da su se nepovoljne povijesne okolnosti i migracijska kretanja odrazili i na mjesnu toponimiju te u mjesnim govorima supostoje izrazito arhaične i izrazito inovativne jezične crte. Tako je u srednjovjekovlju stanovnicima obrađenoga područja bio proziran apelativ *vas* ‘selo’ koji je naknadno zamijenjen apelativom *selo*, o čemu svjedoči preimenovanje srednjovjekovnoga naselja *Velja Vas* u *Velja Sela*. Mlađemu je stanovništvu nepoznat apelativ *sjenica* (u novije se vrijeme rabi apelativ *hladnica*) te je stoga oronim *Sjenica* dio pučanstva preimenovao u *Sjednica*. U mjesnoj je toponimiji nadalje ušćuvan šćakavizam *Katunišće* pedesetak kilometara istočno od rijeke Neretve do koje se, po donedavno poznatim dijalektološkim podacima, očekuju šćakavizmi na južnohrvatskome ozemlju. U turkovičkome mjesnom govoru pak supostoje različito naglašeni likovi osobnoga imena *Ráde*. Zabilježio sam, naime, lik *Ráde* koji bi mogao biti prežitkom razdoblja previranja naglasnoga sustava prije konačnoga prevladavanja novoštokavštine na obrađenome području.

U mjesnoj su se toponimiji ušćuvali prežitci različitih jezični slojeva. U njoj su se okamenili hrvatski apelativi dalmatskoga postanja kao što su *puč* ‘zdenac’, *ston* ‘kaljuža’ i *žuka* ‘vrsta biljke’. U temeljnome su hrvatskom sloju puku najneprozirniji hidronimski apelativi *javič* i *ruja* uz već spomenuti apelativ *vas* kojim se imenuje vrsta naselja. Katkad romanski supstrat i temeljni hrvatski sloj supostoje (usp. toponime *Mjendeline* i *Bajami*), a nahode se i romansko-hrvatske tvorbe (vjerojatno u primjeru hidronima *Boljača* u kojemu je osnova vjerojatno romanska, a sufiks *-ača* hrvatski). Od adstratnih je slojeva najzastupljeniji turski (utjecao je na nastanak toponimijskih metafora kao što je *perčin* te na nazive gospodarskih i obrambenih objekata), a rjeđe su zastupljeni vlaški (usp. toponim *Razbojište*), mletački (usp. toponim *Skalini*) i mađarski (usp. toponim *Saladžovi*) sloj.

Gustoća je toponima u zapadnome Popovu znatno manja nego u ostatku dosad obrađenih punktova na širem području. Razloga su tomu barem dva. Prvo, velik se dio područja obuhvaćenoga ovim radom prostire u Popovskome polju, a usit-

njenost je posjeda na brdskome području te važnost imenovanja posjeda i poglavito područja u kojemu ima vode znatno veća, pa područja koja su udaljenija od Popovskoga polja imaju veću gustoću toponima. Slično je u dalmatinskome dijelu Zažablja u kojemu je gustoća toponima znatno veća u poljima i visoravnima pod gorom Žabom nego u nizinskome dijelu koji pripada Neretvanskoj krajini. Drugi je razlog slabije gustoće toponima slaba naseljenost područja, što je uvjetovalo znatno manji broj toponima antroponimnoga postanja. Na to se nadovezuje i činjenica da je u nekim naseljima (poput Vjetrenika, a u manjem dijelu i Dobroga Dola) starije stanovništvo uglavnom iseljeno te da su župna i upravna središta izvan područja obuhvaćenoga ovim radom. Tako se Dobri Do izdvojio kao posebno naselje u službenim popisima tek nakon Drugoga svjetskog rata (dotad se popisivao unutar službenoga naselja Trebimlja). Turkovići se i danas popisuju unutar službenoga naselja Trebimlja, a Vjetrenik unutar službenoga naselja Gornje Hrasno.

Literatura

- ALIČIĆ, AHMED S. 1985. *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovine*. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. 1881.–1970. Zagreb: JAZU.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. 1995. Iz istarske hidronimije. *Folia onomastica Croatica*, 4, Zagreb, 19–30.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, DUNJA. 1999. Nazivi za blatišta i njihovi toponimijski odrazi u hrvatskome jeziku. *Folia onomastica Croatica*, 8, Zagreb, 1–44.
- DINIĆ, MIHAJLO. 1967. *Humsko-trebinjska vlastela*. Beograd: SANU.
- DRAGANOVIĆ, KRUNOSLAV. 1934. Tobožnja Stjepanska biskupija – Ecclesia Stephaniensis. *Croatia Sacra*, 4, Zagreb, 29–58.
- FRANČIĆ, ANĐELA; MIHALJEVIĆ, MILICA. 1997.–1998. Antonimija u hrvatskoj toponimiji. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23–24, Zagreb, 77–102.
- GLIBOTA, MILAN. 1957. *Povijest Donje Neretve i prvi mletački katastri*. Zadar: Državni arhiv u Zadru.
- GOLUŠIĆ, ANTUN. 1991. *Rodovi Slanskog primorja*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU.
- HOLZER, GEORG. 2007. *Historische Grammatik des Kroatischen: Einleitung und Lautgeschichte des Kroatischen*. Schriften über Sprachen und Texte, 9. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- JURIĆ, ANTE. 2010. Leksik murterske toponimije. // *Toponimija otoka Murtera / Vladimir Skračić* (ur.). Zadar: Centar za onomastička istraživanja Sveučilišta u Zadru, 321–334.

- KAPOVIĆ, MATE. (u tisku) *Povijest hrvatske akcentuacije, Fonetika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- KRALJEVIĆ, ANTE. 2013. *Ričnik zapadnohercegovačkoga govora*. Široki Brig – Zagreb: Ogranak Matice hrvatske u Širokome Brijegu – Dan d. o. o.
- KRISTE, ĐURO. 1999. *Župa Trebinja (Trebimlja)*. Dubrovnik: Župa svetoga Petra (Dubrave Hrid).
- MKŽG = *Matice krštenih župe Gradac 1708. – 1845.*
- MVŽG = *Matice vjenčanih župe Gradac 1720. – 1830.*
- PATSCH, CARL. 2005.–2006. Prilozi za etnologiju istočne Europe – nekadašnja gustoća naselja ilirskoga krša. *Status*, 8, Mostar, 156–180.
- PUJIĆ, SAVO. 2000. Kraška hidronimija jugoistočne Hercegovine. *Južnoslovenski filolog*, 56, Beograd, 875–889.
- PUJIĆ, SAVO. 2003. Iz trebinjske toponimije: porijeklo toponima. *Tribunia*, 10, Trebinje, 131–186.
- PULJIĆ, IVICA. 1994. Kroz našu prošlost. // *Hutovo: Humski zbornik*, 4. / Ivica Puljić (pr.). Mostar: Crkva na kamenu, 117–284.
- PULJIĆ, IVICA. 1997. Stariji sakralni objekti na području Popova. // *Ravno, Popovo: četiri slike iz povijesti kraja: Humski zbornik*, 3. / Ivo Lučić (pr.). Ravno – Zagreb: Ljetopis Popova – Općinsko vijeće Ravno – Moderna vremena, 141–162.
- PULJIĆ, IVICA. 2008. *Popisi izbjeglica iz Donje Hercegovine u Dubrovačko primorje, Humski zbornik*, 11. Neum: Muzej i galerija Neum.
- PULJIĆ, IVICA; VUKOREP, STANISLAV. 1994. Naša prezimena: korijeni i razvoj. // *Hutovo: Humski zbornik*, 4. / Ivica Puljić (pr.). Mostar: Crkva na kamenu, 285–357.
- SIVRIĆ, MARIJAN. 2003. *Migracije iz Hercegovine na dubrovačko područje (1667 – 1808.): Humski zbornik*, 6. Dubrovnik – Mostar: Biskupski ordinarijat Mostar – Državni arhiv u Dubrovniku.
- SK = SKOK, PETAR 1971.–1974. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: JAZU.
- SSKJ = Slovar slovenskega knjižnega jezika 1970.–1991. Ljubljana: SAZU, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik.
- ŠAMIJA, IVAN BRANKO. 2004. *Rječnik imotsko-bekijskoga govora*. Zagreb: Društvo Lovrećana Zagreb.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 1969. Toponimija dubrovačkoga područja. *Onomastica Jugoslavica*, 1, Ljubljana, 189–199.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2005. *Toponimija istočnojadranskoga prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- VEGO, MARKO. 1957. *Naselja bosanske srednjovjekovne države*. Sarajevo: Svjetlost.

- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2009. Utjecaj migracija na novoštokavske ijekavske govore u Neretvanskoj krajini i Donjoj Hercegovini. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 15, Zagreb, 283–304.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2012. Pogled u toponimiju Makarskoga primorja. *Folia onomastica Croatica*, 21, Zagreb, 207–232.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2013. Naglasci u govorima i toponimiji Popova. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 39/1, Zagreb, 155–173.
- VIDOVIĆ, DOMAGOJ. 2014. *Zažapska onomastika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Toponymy of the Western Part of Popovo

Summary

On the basis of his field work, the author analyses around 330 toponymic types in the western part of Popovo. This area has been exposed to great migrations – in the 16th century the villages of Doljani and Velja Vas were depopulated. During the Homeland War (the Croatian war of Independence) the inhabitants emigrated from the village of Vjetrenik as well. Place names reflect the importance of places in which water had been found (in the mountain areas in particular). There are remnants of the Dalmatian substrate (e.g. *Mjendeline*, *Pučine*, *Stoni*, *Žukove bare*). The most prominent adstratum is Turkish, which is reflected even in toponymic metaphors (e.g. *perčin* ‘a hill with a peak’). Due to frequent and rampant migrations many toponyms belonging to the basic Croatian are completely opaque to the locals (e.g. *Javič*, *Velja Vas*).

Ključne riječi: toponimija, Popovo, dalmatski supstrat

Keywords: toponymy, Popovo, Dalmatian substrate

